

29 грудня 1999 р.; 2) після прийняття цього Рішення; 3) після набрання чинності Законом України від 22 лютого 2000 р. № 148-III. Так, не викликає сумнівів, що санкція ч. 2 ст. 115 КК України передбачає більш суворе покарання порівняно з санкцією ст. 93 КК 1960 р., яка діяла з урахуванням Рішення Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 р. до набрання чинності Законом від 22 лютого 2000 р. № 148-III. Водночас якщо порівняти санкцію ст. 93 попереднього КК, викладену в редакції Закону від 22 лютого 2000 р. № 148-III, із санкцією ч. 2 ст. 115 КК 2001 р., то стає зрозуміло, що остання посилює кримінальну відповідальність за умисне вбивство за обтяжуючих обставин (мінімальна межа покарання згідно з ч. 2 ст. 115 КК становить 10 років позбавлення волі, а не 8, як раніше). Таким чином, відповідно до ч. 2 ст. 5 чинного КК ч. 2 ст. 115 КК не повинна мати зворотної дії в часі.

УДК 343.234

Є.С. Назимко

**СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНЕ ДІЯННЯ
ТА ІНСТИТУТ ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ
ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ:
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ**

У статті висвітлено актуальні питання співвідношення суспільно небезпечного діяння та інституту звільнення від кримінальної відповідальності. Аналізуються ознаки суспільної небезпечності діяння, підстави, умови та передумови звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Ключові слова: *суспільно небезпечне діяння, звільнення від кримінальної відповідальності.*

В статье рассмотрены актуальные вопросы соотношения общественно опасного деяния и института освобождения от уголовной ответственности. Анализируются признаки общественной опасности деяния, основания, условия и предпосылки освобождения лица от уголовной ответственности.

Ключевые слова: *общественно опасное деяние, освобождение от уголовной ответственности.*

In the article the actual questions of correlation publicly of dangerous act and institute of release are reflected from criminal responsibility. The signs of public unconcern of act, foundation, condition and pre-condition of liberation of person are analysed from criminal responsibility.

Key words: *publicly dangerous act, release from criminal responsibility.*

У науці кримінального права накопичено значний досвід застосування норм, що передбачають звільнення особи від кримінальної відповідальності. Пропонуються різні законодавчі зміни до чинного Кримінального кодексу України (далі - КК України) з метою: заохочення суспільно корисної поведінки, розкриття злочинів, протидії злочинності в цілому тощо.

Значну увагу вивченню проблем звільнення від кримінальної відповідальності приділяють Ю.В. Баулін, С.Г. Келіна, О.С. Козак, Н.Ф. Кузнецова, В.І. Курляндський, Ж.В. Мандриченко, О.В. Наден, О.В. Перепадя, О.О. Ямкова та інші вчені. Однак недостатньо дослідженими залишаються питання співвідношення суспільно небезпечної поведінки (однією з форм якої є суспільно небезпечне діяння) та інституту звільнення від кримінальної відповідальності.

Метою статті є аналіз актуальних питань співвідношення категорії суспільно небезпечного діяння та інституту звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Перш, ніж перейти до дослідження взаємодії суспільно небезпечного діяння та інституту звільнення від кримінальної відповідальності, вважаємо за необхідне надати визначення кримінальної відповідальності.

Кримінальна відповідальність належить до фундаментальних понять кримінального права і займає центральне місце в системі кримінального законодавства та науці кримінального права. Багато вчених зробили значний внесок у розробку проблеми поняття, часу виникнення та припинення, реалізації такої відповідальності, її сутності, але в юридичній літературі й досі немає єдиної точки зору щодо визначення кримінальної відповідальності, підстав її класифікації¹. Залежно від ступеня деталізації науковцями виділяється три, іншими чотири, п'ять і навіть шість основних теорій кримінальної відповідальності. Окрім цього, в працях окремих вчених проглядається намагання сумістити елементи кількох з них².

---

¹ Клименко В. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінчення строків давності (проблемні питання) / В. Клименко // Підприємство, воєдино, господарство і право. - 2005. - № 12. - С. 146

² Красницький І.В. Поняття, підстави та форми кримінальної відповідальності за кримінальним правом Франції та України: порівняльний аналіз: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. "Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право" / І.В. Красницький. - Львів, 2005. - С. 51.

Я.М. Браїнін розглядає кримінальну відповідальність як обов'язок особи, що вчинила злочин, бути підданою певним несприятливим кримінально-правовим заходам¹.

П.С. Матишевський під кримінальною відповідальністю розуміє законно обґрунтований обов'язок особи, як правовий обов'язок особи, яка вчинила злочин, зазнати заходів державного впливу (підкоритися) та бути покараною².

Ю.В. Баулін кримінальну відповідальність визначає як обмеження прав і свобод особи, винної у вчиненні злочину, яке передбачене Кримінальним кодексом України і застосовується судом, а також спеціальними органами держави, уповноваженими на виконання обвинувального вироку суду³.

І.Л. Марогулова визначає, що кримінальна відповідальність - це застосування до особи, яка вчинила злочин, заходів державно-примусового впливу на підставі обвинувального вироку суду, що вступив у законну силу⁴. Найбільш переконливою уявляється точка зору, відповідно до якої кримінальна відповідальність є вимушеним перетерпінням особою, що вчинила злочин, державного осуду, а також позбавлень особистого, майнового та іншого характеру, які передбачені кримінальним законом і покладаються на винного спеціальними органами держави⁵.

В цьому визначенні відображено дійсний зміст кримінальної відповідальності як реального правового наслідку, що настає для особи за вчинення нею злочину, і поєднує негативну публічну морально-політичну оцінку особи та її поведінки й пов'язані з цим примусо-

---

¹ Браїнін Я.М. Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве [монографія]. - М.: Юрид. лит. 1963. - С. 25.

² Мальцев В. Освобождение от уголовной ответственности в связи с истечением сроков давности / В. Мальцев // Уголовное право. - 2006. - № 1. - С. 47.

³ Баулін Ю.В. Поняття кримінальної відповідальності та його значення для практики застосування нового Кримінального кодексу України // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: [матер. міжнар. наук.-практ. конф. 25-26 жовтня 2001р.] / Редкол.: Сташис В.В. (голов.ред.) та ін. - К.-Х.: Юрінком Інтер, 2002. - С. 42.

⁴ Уголовное право Российской Федерации: [учебник] / под ред. В.П. Кашепова. - М.: Былина, 1999. - С. 108.

⁵ Кримінальне право України: Загальна частина: [підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти] / За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. - Київ - Харків: Юрінком Інтер - Право, 2001. - С. 27.

ві правові заходи¹. Саме таким чином кримінальна відповідальність розглядається й у рішенні Конституційного Суду України від 27.10.1999 р. № 1-15/99 в справі за конституційним поданням МВС України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканість). Згідно з висновком Конституційного Суду кримінальна відповідальність передбачає офіційну оцінку відповідними державними органами поведінки особи як злочинної, і, як правило, полягає в застосуванні до особи, що вчинила злочин, конкретних заходів кримінально-правового характеру через обвинувальний вирок суду, але може зводитися й до самого лише осуду особи².

Виходячи з цього, звільнення від кримінальної відповідальності означає здійснювану відповідно до вимог кримінального та кримінально-процесуального законів відмову держави в особі суду від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, передбачених КК України обмежень її певних прав і свобод, яка не тягне за собою кримінально-правових наслідків³.

Чинним КК встановлено такі види звільнення від кримінальної відповідальності: 1) у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК); 2) у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК); 3) у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК); 4) у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК); 5) у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК, ч.ч. 1, 2 ст. 106 КК); 6) у зв'язку з амністією (ст. 86 КК); 7) звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру до неповнолітнього (ст. 97 КК); 8) у зв'язку із помилуванням (ч. 1 ст. 44 КК); 9) спеціальні види, передбачені Особливою частиною КК (ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 2 ст. 255, ч. 5 ст. 258, ч. 6 ст. 260, ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 307, ч. 4

---

¹ Житний О.О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. "Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право" // О.О. Житний. – Х., 2003. – С. 50.

² Рішення Конституційного Суду України № 1-15/99 від 27.10.1999 р. у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканість) // Вісник Конституційного Суду України. – 1999. – № 5. – С. 13.

³ Козак О.С. Звільнення від кримінальної відповідальності / дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. "Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право" / О.С. Козак. – Дніпропетровськ, 2008. – С. 22.

ст. 309, ч. 4 ст. 311, ч. 3 ст. 369 КК). Порівняно з КК 1960 р. інститут звільнення від кримінальної відповідальності зазнав значних змін: 1) він отримав базову законодавчу регламентацію в самостійному розділі Загальної частини КК; 2) введено нові загальні види звільнення (у зв'язку з дійовим каяттям, у зв'язку з примиренням винного з потерпілим); 3) змінено формулювання відомих КК 1960 р. видів звільнення: у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47), у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48), у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49); 4) виключено норми, якими передбачалася заміна кримінальної іншими видами відповідальності – адміністративною, громадською, дисциплінарною; 5) в Особливій частині кількість спеціальних видів звільнення збільшено майже удвічі; 6) норми про звільнення від кримінальної відповідальності осіб віком від 14 до 18 років розміщено в розділі про особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх; 7) обмежено коло суб'єктів, компетенцією яких є здійснення звільнення від кримінальної відповідальності¹.

В контексті нашого дослідження необхідно проаналізувати інститут звільнення від кримінальної відповідальності крізь призму ознак суспільно небезпечного діяння, простежити механізм "пом'якшення" суспільної небезпечності злочину, який визначає можливість звільнення особи від негативних кримінально-правових наслідків суспільно небезпечного діяння. Зрозуміло, що інститут звільнення особи від кримінальної відповідальності "має справу" із злочинною поведінкою особи. Тобто факт вчинення злочину є зафіксованим, а діяння набуло усіх ознак суспільної небезпечності. Особа, яку потенційно можуть звільнити від кримінальної відповідальності, повинна довести можливість незастосування до неї цього виду юридичної відповідальності своєю позитивною поведінкою.

В юридичній літературі для позначення позитивної поведінки після вчинення злочину використовують різні терміни, зокрема можна зустріти "позитивні післязлочинні дії"², "посткримінальна поведін-

---

¹ Житний О.О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. "Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право" // О.О. Житний. – Х., 2003. – С. 51.

² Перепада О.В. Кримінально-правові аспекти примирення між особою, яка вчинила злочин, та потерпілим (порівняльний аналіз законодавства України та ФРН): автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. "Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право" / О.В. Перепада. – К., 2003. – С. 13.

ка"¹, "відмова від подальшої злочинної діяльності"², "посткримінальне діяння", "позитивна посткримінальна поведінка", "позитивна спеціальна превенція"³ тощо.

Зауважимо, що не всі з перелічених понять відображають поведінку особи після вчинення злочину як таку, яка є підставою для застосування звільнення від кримінальної відповідальності.

Необхідно зазначити, що законодавець визначає критерії застосування різних видів звільнення від кримінальної відповідальності. В науці кримінального права їх прийнято називати передумовами та підставами звільнення особи від кримінальної відповідальності⁴. Передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності є вчинення нею певного злочину, бо, вочевидь, звільнити від відповідальності можна лише у випадку, якщо є підстава для такої відповідальності. Так, відповідно до ст. 45 КК України передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності є вчинення вперше злочин невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості; відповідно до ст. 46 КК України передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності є вчинення вперше злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості; відповідно до ст. 47 КК України передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності є вчинення вперше злочину невеликої або середньої тяжкості; відповідно до ст. 48 КК України передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності є вчинення вперше злочину невеликої або середньої тяжкості. Як бачимо, законодавець звертає увагу на таку ознаку суспільно небезпечного діяння, як властива їй суспільна небезпечність. Ця суспільна небезпечність властива діянню під час його вчинення. Однак вона може бути змінена або власними діями особи, або розвитком суспільних відносин. Як

---

¹ Готін О. Стимулювання посткримінальної поведінки - перспективний напрям кримінально-правової політики / О. Готін // Право України. - 2005. - № 9. - С. 77.

² Егорова Н. К вопросу о новых мотивах совершения преступлений / Н. Егорова // Уголовное право. - 2008. - № 1. - С. 43.

³ Наден О.В. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за злочини в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. "Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право" / О.В. Наден. - Х., 2002. - С. 9.

⁴ Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник] / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін., За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. - Київ-Харків: Юрінком Інтер, 2003. - С. 332.

бачимо особа, яку можливо звільнити від кримінальної відповідальності, повинна "погасити" суспільну небезпечність діяння, звести її до мінімуму.

Підставою звільнення особи від кримінальної відповідальності в КК визнано або певну її пост кримінальну поведінку, яка заохочується державою (щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину, повне відшкодування завданих збитків, усунення заподіяної шкоди тощо), або настання певної події (зміна обстановки, спливу строку давності), з якою КК України пов'язує звільнення від кримінальної відповідальності.

Як бачимо, в передумові звільнення від кримінальної відповідальності законодавець не ставить вимог до форм діяння (наявні вимоги лише до характеру суспільної небезпечності злочину). Однак до післязлочинної поведінки особи законодавець ставить вже конкретні вимоги, не дотримання яких може призвести до не застосування до особи звільнення від кримінальної відповідальності.

Наприклад, ст. 47 КК України вимагає каяття від особи, яка вчинила злочин, як підставу для звільнення від кримінальної відповідальності і, у якій йдеться про те, що особа, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості й щиро покаялась, може бути звільнена від кримінальної відповідальності із передачею на поруки колективу підприємства, установи чи організації. Таке звільнення є умовним, тобто протягом року особа має не ухилятися від заходів виховного впливу та не порушувати громадський порядок. На нашу думку, встановлення цього строку має стимулююче значення для укорінення правомірного способу життя.

Інші норми також заохочують суспільно корисну діяльність особи - примирення із потерпілим (ст. 46 КК України), зміну обстановки або втрату особою суспільної небезпечності (ст. 48 КК України), закінчення строків давності (ст. 49 КК України), проте вони сприяють досягненню суспільно корисної мети, як-то поновлення порушеного права потерпілого і компенсація йому усіх збитків, заподіяних злочином, опосередкована реалізація принципу невідворотності кримінального покарання тощо.

Деякі автори (Ховард Зера, В. Землянська) вбачають відновлюючий підхід як засіб примирення потерпілого і злочинця, що в результаті дозволяє потерпілому відчувати свою захищеність і можливість максимально захистити і відновити порушені права. Вони вбачають жертву не в державі, а саме в потерпілих. Злочином є насилля над особою і міжособистісними відносинами.

Саме Ховарда Зера прийнято вважати "батьком" відновлюючих

підходів у кримінальному судочинстві та головним ідеологом відновлюючого правосуддя. Він розглядає злочин як спричинення шкоди, котру треба відшкодувати. Причинами багатьох злочинів є відсутність взаєморозуміння, черствість та невміння співпереживати, особиста необлаштованість та нездатність позбавитись самому тих чи інших залежностей. Конструктивне обговорення проблем правопорушника та допомога у їх вирішенні найближчого соціального оточення створюють умови для нормального повернення людини в суспільство¹.

Однією з найбільш важливих цілей примирення Х. Зер вбачав не тільки і не стільки відшкодування шкоди (для цього достатньо цивільного позову), скільки виправлення й моральне удосконалення особистостей як злочинця, так і жертви².

Що стосується злочинця, то істинне примирення з потерпілим передбачає щире визнання своєї вини, не показне каяття, а голос совісті³.

Вважаємо, що застосування до особи, яка вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 48 КК України внаслідок втрати цієї особою суспільної небезпечності можливе за умови, якщо її поведінка є активною та суспільно корисною. Це означає, що недостатньо пасивного утримання від вчинення злочинів та позитивних характеристик.

Тому ми не можемо погодитись із думкою І.Г. Івасюка, який пише, що втрата порушником кримінального закону суспільної небезпечності внаслідок зміни обстановки означає, що в силу об'єктивних змін у зовнішніх умовах дійсності, які оточують особу, остання вже не створює загрозу суспільним відносинам та соціальним благам, які знаходяться під охороною кримінального закону і забезпечуються примусовою силою держави⁴.

Сьогодні все більш відомими стають не зовнішні об'єктивні умо-

---

¹ Зер Х. Восстановительное правосудие: новый взгляд на преступление и наказание [монографія]. - М.: "НОРМА", 1998. - С. 98.

² Там само. - С. 108.

³ Кримінальне право України. Загальна частина: [підручник] / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін. За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. - Київ-Харків: Юрінком Інтер, 2003. - С. 254.

⁴ Івасюк І.Г. Порядок звільнення від кримінальної відповідальності і від покарання внаслідок зміни обстановки: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. "Кримінальний процес і криміналістика: судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність" / І.Г. Івасюк. - К., 2002. - С. 8.

ви втрати суспільної небезпечності, а внутрішні – набуття особою релігійності, щире каяття, соціально корисна діяльність у вигляді допомоги сиротам, людям похилого віку, безпритульним тощо, яка здійснюється системно і протягом тривалого часу, що дає підстави вважати відповідну особу такою, що втратила суспільну небезпечність, адже стосовно неї досягнуто мету покарання без самого покарання – виправлення особи. При чому виправлення не зі злочинного на соціально прийнятний спосіб життя, а саме на соціально-корисне існування у суспільстві.

Подальшими напрямками розвідок у зазначеній сфері вважаємо дослідження "внутрішнього світу" особи та можливості звільнення від кримінальної відповідальності, участь громадських організацій в процесі звільнення особи від кримінальної відповідальності.

УДК [347.7:665.7] (477)

Г.В. Морозов

**СИСТЕМАТИЗАЦІЯ
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ В СФЕРЕ
РОЗНИЧНОЙ ТОРГОВЛИ НЕФТЕПРОДУКТАМИ**

Розглянуто питання стосовно систематизації законодавства в сфері ринку нафтопродуктів, зокрема, ринку роздрібною торгівлі нафтопродуктами. Запропоновані заходи стосовно поліпшення діючого законодавства, а також систематизації діючих законів та нормативно-правових актів по певним господарсько-правовим критеріям.

Ключові слова: *систематизація, роздрібна торгівля нафтопродуктами, ринок нафтопродуктів, кодифікація.*

В статье рассмотрены вопросы о проблеме систематизации законодательства в сфере рынка нефтепродуктов Украины, в частности, рынка розничной торговли нефтепродуктами. Предложены меры по усовершенствованию действующего законодательства, систематизации действующих законов и нормативно-правовых актов по определенным хозяйственно-правовым критериям.

Ключевые слова: *систематизация, розничная торговля нефтепродуктами, рынок нефтепродуктов, кодификация.*

The article regards the problem of systematization of Ukrainian legislation in the sphere of oil market, particularly, of retail trade of the oil products. In the article the measures on improvement of the active legislation are sug-